

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ AZERBAJCAN'INDA RADYO-TELEVİZYON ALANINDA

KAMU ve DEVLET YAYINCILIĞININ GELİŞİMİ

Vefalı ENSEROV¹

Yusuf YURDİGÜL²

ÖZ

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bağımsızlığını elde eden Azerbaycan'da, 1990'lı yıllardan itibaren devlete bağlı görsel-ışitsel yayıncılık her ne kadar yeni dönemin gerektirdiği özgürlük anlayışı içerisinde yürütülmeye çalışılsa da, eski kapalı sistemin etkisinin devam ettiği görülmüştür. Bu anlamda Azerbaycan Devlet Radyo ve Televizyon Kurumu'nda bağımsızlığın getirdiği serbest düşünce ve yenilik havası seziliyor olsa da, aslında Sovyet döneminden kalma monotonluk ve resmiyetçilik yayınlarında halen kendini göstermektedir.

Azerbaycan Devlet Radyo ve Televizyonu'nun, ayrıca kamu yayıncılığı yapan İctimai Radyo ve Televizyonu'nun yayın politikaları, habercilik işlevleri, haber programları başta olmakla program çeşitleri ve içeriklerinin genel hatlarıyla incelendiği çalışmada, Azerbaycan'da kamu ve devlet sektöründe görsel-ışitsel yayıncılık alanının 1990'lı yıllardan sonraki yeni dönemdeki genel durumuna açıklık getirilmektedir.

1990'lara kadar devlet tekelinde yayınlarını sürdüren Azerbaycan (Bakü) Radyosu ve Azerbaycan Televizyonu'nun (AzTV) ve 2005 yılından itibaren kamu yayıncılığı anlayışı ile faaliyete başlayan İctimai Radyo ve Televizyonu'nun bağımsızlık dönemindeki yayınlarının belli alt başlıklarla ele alındığı ve birtakım yasal düzenlemelerin de irdelendiği bu çalışmada, devlet ve kamu sektörü ile özel sektör arasında izlenme oranları gibi bazı karşılaştırmalar da yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan radyo-televizyon yayıncılığı, habercilik, haber programları, kamu yayıncılığı, devlet yayıncılığı

DEVELOPMENT OF PUBLIC AND STATE RADIO-TELEVISION BROADCASTING IN AZERBAIJAN IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

ABSTRACT

It is observed that the effects of covered system continue since 1990s in state run broadcasting companies however they tried to work independently into freedom framework in Azerbaijan that gains its

¹ Dr. NOR Research Group, University of the Basque Country UPV/EHU, Faculty of Social Sciences and Communication, Department of Audiovisual Communication and Advertising, vefens77@yahoo.com.tr

² Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, yusufyurdagul@hotmail.com

freedom after collapse of Soviet Union. The signs of Soviet type monotony and formalism still can be felt however the renovation and freedom of opinion in state run broadcasting can also be seen.

General framework of program types and their contents prior to broadcasting policy, functions of news, news programs of Azerbaijan state run broadcasting and Public broadcasting were studied in this essay. Condition of audio and visual broadcasting company of public sector after 1990's in Azerbaijan are also researched.

Until 1990s, Azerbaijan Radio (Baku) and Television (AzTV) worked on own publications as a part of a state monopoly, while starting from 2005, when Azerbaijan has become already independent, İctimai Radio and Television started public broadcasting. Within the period of independence, broadcasting of these televisions were discussed under specific titles, and some of their legal regulations were examined in this study. In addition, comparison of ratings of governmental (public) and private sector was made.

Key Words: Azerbaijan radio and television broadcasting, news reporting, news programs, public broadcasting, state run broadcasting.

Giriş

Sovyetler Birliği döneminde her alanda olduğu gibi, iletişim ve haberleşme alanında da Sovyet ideolojisi doğrultusunda tek amaca hizmet anlayışı geliştirilmişti. İster radyo–televizyon yayınlarının organizasyonunda, isterse de habercilik alanında tek merkezli bir yapı çerçevesinde, Moskova yönetimine bağlı kapalı bir düzen hakimdi. Birliği oluşturan diğer ülkeler gibi Azerbaycan da merkezden bağımsız hareket edememekte ve ulusal yayınlar merkezin talimatı ve koyduğu kurallar çerçevesinde düzenlenmekteydi. Bu anlamda Azerbaycan'da önce radyo ve ardından da televizyon yayınları Moskova radyo-televizyon kurumunun bir kolu gibi faaliyet göstermiş ve bu süreç 1980'li yılların sonuna kadar devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra durum değişmiş, bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan'da siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda olduğu gibi medya ve iletişim alanında da değişimler ve yeni oluşumlar sürecine girilmiştir. Bağımsızlığa geçiş sürecinde Azerbaycan görsel-ışitsel yayıncılığında Azerbaycan Devlet Televizyonu ve Radyosu devlet tekelinde rakipsiz olarak faaliyet gösterse de, çok geçmeden ülke medyasında özelleşme süreci başlamış ve 1990'lardan sonra Azerbaycan'da çeşitli radyo ve televizyon kurumları faaliyete geçmiştir.

Bugün Azerbaycan'da devlet yayın kurumu olarak Azerbaycan Devlet Televizyonu (AzTV) ve Azerbaycan Devlet Radyosu, İdman Azerbaycan TV, Medeniyet TV, kamu yayıncılığı anlayışı ile yayınlanan İctimai TV ve Radyosu, 5 özel televizyon kanalı (ANS TV, Lider TV, Space TV, Azat Azerbaycan TV, Hazar

TV), adı geçen özel TV'lere bağlı yayınlanan (ANS ÇM, Lider FM, Space FM, Azat Azerbaycan FM, Hazar FM,) ve bağımsız yayınlanan Anten FM, Burç FM (Bakü), Medya FM, Aras FM gibi radyolar faaliyet göstermektedir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bağımsızlığını elde eden Azerbaycan'da 1990'lı yıllardan itibaren özel radyo-televizyon yayıncılığının başlamasına kadar görsel-işitsel yayıncılık özgür bir şekilde yürütülse de, devlet tekelinde olduğundan dolayı eski kapalı sistemin alışkanlıklarını yeni dönemde de yansıtmıştır. Her ne kadar devlet radyo-televizyon kurumunda bağımsızlığın da verdiği serbest düşünce anlayışı içinde bir yenilik havası esse de Sovyet döneminden kalma tekdüzelik ve resmiyetçilik yayınlarda kendini göstermiştir.

Çalışmada, 1990'lara kadar rakipsiz olarak devlet tekelinde yayınlarını sürdüren Azerbaycan (Bakü) Radyosu ve Azerbaycan Televizyonu'nun (AzTV) bağımsızlık dönemindeki durumu genel hatlarıyla ele alınacak, aynı zamanda 2005 yılından itibaren kamu yayıncılığı anlayışı ile faaliyete başlayan İctimai Radyo ve Televizyonu'nun yayınları ve her iki kurumun özellikle haber programları irdelenerek habercilik işlevleri, yayın politikaları, program içerikleri ve birtakım yasal düzenlemeler de dahil konumuz farklı açılardan incelenerek, ülkenin görsel-işitsel yayıncılığında kamu ve devlet sektörünün genel durumuna açıklık getirilecektir.

1. Yeni Dönemde Devlet Denetiminde Radyo-Televizyon Yayınları

1.1. Azerbaycan Devlet Radyosu Yayınları

1988 yılından itibaren sancılı dönemden geçen ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben bağımsızlığına yeniden kavuşan Azerbaycan'da diğer siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda olduğu gibi medya ve iletişim alanında da zamanın talebi gereği değişimler ve yeni oluşumlar sürecine girildi. Bağımsızlığa geçiş sürecinde Azerbaycan görsel-işitsel yayıncılığında rakipsiz olarak devlet tekelinde faaliyet gösteren Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Programları Komitesi varlığını sürdürmekteydi.

Rus Kızıl Ordusu'nun Bakü'de yaptığı 20 Ocak 1990 katliamı öncesinde Azerbaycan Devlet Televizyonu'nun elektrik ünitesinin KGB timleri tarafından

bombalanarak safdışı bırakılması ve yayınların kesilmesi olaylarla ilgili halkın ülke genelinde bilgisiz kalması için amaçlanmıştır. Ama katliamı takiben sadece belli saatlerde kimsenin tanımadığı bir ses tek enformasyon aracı olan radyodan halka hitap etmekte, katliamla ilgili yalan haberler iletmekte, olayı örtbas etmeye çalışmakta ve merkez Moskova'nın emirlerini okuyarak halkı evlerinden çıkmamakla ilgili bilgilendirmekteydi. Böylece radyoda askeri sansür uygulaması başlamış bulunuyordu. O günlerde enformasyon boşluğu, soğuk savaşta Sovyetler Birliği'ne karşı propaganda yayınları ile ünlü radyolardan biri olan Özgürlük (Azadlıq) Radyosu tarafından doldurulmakta ve Azerbaycan'dan gizli yollarla aktarılan haberler dünyaya iletilmekte idi (Muharremov, 1999: 132-133). Bunun dışında radyo çalışanlarının cesareti ile dönemin ileri gelenlerinin Gorbaçov yönetimini 20 Ocak olaylarından sorumlu tutarak bu vahşetin hesabının sorulması gerekliliği açısından yaptıkları demeçlerin sıkı denetime rağmen gizli şekilde birkaç kez radyodan yayınlanması ve ardından bu bildirimlerin yurtdışı yayınları ile gizlice Türkiye'ye, İran'a ve Arap ülkelerine ulaştırılması gereken rolü oynamış ve durumdan haberdar olan askeri sansür 24 Ocak günü yurtdışı yayınlarını kapatsa da iş işten geçmişti (Alizade ve Muharremli, 2006: 58). Zamanında Sovyet yönetiminin güdümünde propaganda aracı olarak yurtdışına dört farklı dilde yayınlar yapan ve sadece merkez Moskova'nın siyasi çıkarları doğrultusunda faaliyet gösteren Azerbaycan Uluslararası Radyosu ilk kez gizli de olsa gerçek habercilik adına işlevini yerine getirebilmiştir. Bu, ülkeyi 70 sene sömürü ve baskı altında tutan Sovyet rejimine karşı yönelmiş yayıncılıkta bir dönüm noktası olmuştur.

18 Ekim 1991'de yeniden bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'da, her alanda olduğu gibi radyoculukta da tam bağımsız yayıncılık dönemi başladı.

1991 senesinde Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Programları Komitesi'nin adı değiştirilerek Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Televizyon ve Radyo Programları Şirketi oldu. Daha demokratik, daha objektif yayıncılığa can atan Azerbaycan Radyosu'nda canlı yayınlar yapılarak toplumun istekleri doğrultusunda programlar hazırlanmakta ve hatta önceleri yasaklanmış konular da durmadan işlenmekteydi. Gelişmiş batı yayıncılığını örnek alan radyo, haber programlarına verdiği yeni çekidüzenle önceki dönemlerden farklı olarak daha çekici ve inandırıcı

olmakta ve bu yeni dönemde bağımsız devletçilik ideolojisi, vatanseverlik, yeni toplumsal oluşum, sosyal problemler, ekonomik reform ve yeniliklerle ilgili programlar sunmaktaydı (Alizade ve Muharremli, 2006: 59-60). Yazarımız Azerbaycan Radyosu hakkında şöyle yazıyor: “Radyo uzun müddet ideoloji propaganda sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak parti basınının ve gazeteciliğinin en mücadeleci prensiplerine dayanmaktaydı... Bugün ise o, bağımsız bir devletin sesi, onun çarpan kalbi, dünyaya açılan tanıtım penceresidir. Bu radyo başta Azerbaycan kültürünün, müziğinin, hem de halkın maneviyatının sesi ve koruyucusudur. Çünkü radyodan en prensipsel fark ise burada emperyalist düşünceye hizmet eden insanların değil, özgür düşünceye sahip olan, kendi devlet menfaatini her şeyden üstün tutan ve ona hizmet eden insanların çalışmasıdır” (Hudiyev, 2002: 26).

Ermenistan ile Azerbaycan arasında çıkan Dağlık Karabağ Savaşı ve savaşla ilgili yaşanan gelişmeler uzun müddet Azerbaycan Radyosu'nun haber programlarında ağırlıklı yer tutmuştur. Önceleri Sovyet propagandası ve habercilik anlayışı prensipleri temelinde faaliyet gösteren devlet radyosu ve onun “Haberler” programı, yeni dönemde Azerbaycanla ilgili ulusal ve uluslararası haberlere daha çok önem vermekte ve onun yayın politikasının temeli devlet ülküsünün pekiştirilmesinden ve ona zarar verici propagandanın defedilmesinden oluşmaktadır (Hudiyev, 2002: 39-40).

Yeni bağımsızlık coşkusu ile hareketlenen ve yayın akışı ve yayıncılık anlayışı değişen Azerbaycan devlet radyosu belli bir süre sonra AzTV ile beraber devlet tekeline olduğundan dolayı olacak ki, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yeniden eski düzenine yakın bir görüntü sergilemeye başlamıştır. Muharremov bu durumu şöyle değerlendirmektedir: “90'lı yılların ortalarından başlayarak radyoya yeniden propaganda aracı gibi bakma eğilimlerinin güçlenmesi ortaya birçok problemler çıkardı. Özellikle haber programlarında ve toplumsal-siyasi programların içeriklerinde eskideki (Sovyetler Birliği döneminde) gibi eksiklikler kendini göstermeye başladı. Canlı yayınlardan caymalar birçok dinamik radyo formatlarının dondurulmasına, yayın akışının monotonluğunun artmasına neden oldu (1999: 135).”

Sonraki tarihlerde farklı yayın bölümlerinin [Ör: Askeri Vatanseverlik ve Salname (1994); Eğitim ve Bilim – Kitlesele Programlar (1998) vs.] (Muharremov, 1999: 136) de açıldığı radyonun canlı yayınlara 2007'den itibaren tekrar geçmesine rağmen, günümüzde önceden hazırlanan paket programlar ezici ağırlığını korumakta ve halen radyo içi teknik altyapı ufak tefek değişikliklerin dışında eski halinde kalmaktadır.

Bu dönem içerisindeki gelişmelerden biri de Azerbaycan devlet radyosu içerisinde “Araz” radyo yayınlarının faaliyete başlamasıdır. Bunun sebepleri arasında 1994 yılından başlayarak ortaya çıkan özel radyolarla rekabet olgusu da gösterilmektedir. Böylece devlet radyosu birinci ve ikinci (Araz radyosu) olarak ayrı frekanslardan yayınlarını sürdürüyordu. Birinci radyodan program çeşitliliği ve çoksesliliği ile seçilen Araz radyosu 10 farklı dilde (Azerice, Rusça, Ermenice, Talişça ve Lezgice (Talişça ve Lezgice Azerbaycan'da yaşayan Taliş ve Lezgi azınlıklarının dilleridir) Kürtçe, Gürcüce, Almanca, İngilizce, Fransızca) programlar hazırlamakta ve programlarında serbest düşünce tarzı sezilmekte idi. Her saat başı dinleyicilere 10 dakikalık “Haberler Bülteni” ile haber sunan Araz Radyosu, “Gün Geçti” isimli ana haber programıyla da akıllarda kalmıştır. Her akşam 30 dakika yayınlanan “Gün Geçti” haber bülteni çağdaş habercilik anlayışı ve yöntemi ile farklılık göstermiştir (Muharremov, 1999: 137-138). Yazarımız bu haber programı ile ilgili şöyle devam ediyor: “Bazı farklı yönlerine göre Gün Geçti enformasyon programını Azerbaycan radyosunun geleceği, onun yeni rüşeym-modeli hesap edilebilir. Eğer o, genellikle radyodaki geçmişteki noksanlardan (sözcülük, format yetmezliği, kuruluk, resmîyetçilik, şablonculuk gibi) yakasını kurtara bilirse...(Muharremov, 1999: 138)” Maalesef bu bekleş boşunaydı ve 2007'lere geldiğinde Araz radyosunun yayınlarına son verildi ve yayın akışında bazı değişiklikler yapılan Azerbaycan 1. radyosu devlet tekelinde tek olarak yayınlarını sürdürdü.

Haberler, Toplumsal Siyasi Yayınlar, Gençlik ve Spor Yayınları, Halk Yaratıcılığı (Folklor) Yayınları, Mektuplar ve Yerli Radyo, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Yayınları bölümlerinden oluşan Azerbaycan Radyosu'nun sorumlu başmüdürlüğünü yapmış Mevlit Süleymanlı, bir röportajında devlet radyosunun milli

dili en doğru kullanan radyo olmasının yanında halen eskiden kalma teknik olanaklarla çalıştığını belirtmiş ve gelecek yayın hayatı adına şunları eklemiştir: “2007 yılına yeni reformlarla başlıyoruz. Radyoda Sovyet döneminden kalma biraz monotonluk var. Biz bu durumu ortadan kaldırarak programları kendimize daha yakın tarzda hazırlamaya çalışacağız. Programları dinleyici kitlesine daha yakın olan konular çerçevesinde kuracağız” (Solmaz, 2007: 55). 2007 yılında bile halen eski yayıncılık anlayışının yok olmadığı ve Sovyet döneminden kalma alışkanlıkların devam ettiği buradan da anlaşılmaktadır.

Önce yayın kalitesini biraz daha yükselterek mono halinde yayınlarını sürdüren Azerbaycan Radyosu'nun FM dalgasından (88.00 FM) yayına başlaması ve günümüzde 105 FM frekansından yayınlarını sürdürmesi olumlu gelişmelerden sayılabilir. Program çeşitliliği artırılrsa da bu durum ülkede yayınlanan diğer özel radyolarla rekabette dinlenilirlik ve yayın kalitesi açısından geri kalışını ortadan kaldıramamaktadır.

Ayrıca, devlete bağlı faaliyet gösteren ve 1941 yılından itibaren Sovyet ideolojisinin bir aracı olarak merkez güdümünde yurtdışı yayınlarına başlayan Azerbaycan'ın Uluslararası Radyosu bağımsızlığa geçişten sonra da yayınlarını sürdürmüştür. Yeni dönemde bu radyonun ideoloji maksadı değişmiş ve ülkenin bağımsızlığı, onun uluslararası ilişkiler sisteminde kendine yer tutma mücadelesi ve ülke problemlerinin dünyaya duyurulması “Azerbaycan'ın Sesi” anonsu ile yayınlarını sürdüren Azerbaycan Uluslararası Radyosu'nun (AUR) yeni ideoloji yönünü oluşturan konuların başında gelmektedir.

1991 yılından günümüze kadar Azerbaycan Uluslararası Radyosu (AUR) adıyla bağımsız faaliyet sürdüren bu radyo, dört bölümden oluşmaktadır: Haberler bölümü; Doğu dillerinde programlar bölümü; Güney Azerbaycan yayınları bölümü; Batı (Avrupa) dillerinde programlar bölümü. Bir kaynakta, dünya Azerbaycanlılarının teşkilatlanmasındaki AUR'un öneminden bahsedilmekte ve İran dışında yaşayan Azerbaycanlıların da AUR'un Güney Azerbaycan yayınları bölümünün programlarını her daim dinlediği ve bu radyonun dünya Azerbaycanlılarının sesine dönüştüğü (Veliyev, 2007: 12) vurgulanmaktadır.

AUR'un genel olarak dinleyici kitlesinden ve yayın alanından bahseden Nasir Ahmetli, yayınların daha çok yakın ve orta doğu ülkelerine yapıldığını hatırlatarak, 1991'den bu yana her ne kadar çeşitli değişiklikler ve yenilikler yapılırsa da eski üslubun, eski konuların yine ağırlıkta olduğu için AUR'un dışa yönelik siyasi yayınlarında pek bir ilerleyiş yaşanmadığından (2004: 54) üzüntü duymaktadır. Bu da radyonun etki alanının zayıf olduğunu göstermektedir.

Azerbaycan Uluslararası Radyosu'nun günümüzde zayıflığı hissedilmekte ve birçok eksiklik ve probleme rağmen 8 ayrı dilde (Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça ve Azerbaycan Türkçesi'nde) yurtdışı yayınlarını sürdürmektedir.

1.2. Azerbaycan Devlet Televizyonu (AzTV) Yayınları

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana bağımsızlık döneminde diğer kitle iletişim araçları gibi Azerbaycan Devlet Televizyonu da (AzTV) yeni oluşum içerisine girmiş, yeni yayın politikası belirleyerek çağdaş görünüm sergilemeye çalışmıştır.

Bağımsızlığa geçiş dönemi içerisinde 25 Nisan 1991 yılında yeni Nizamname kabul edilmiştir. Bu karara göre Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu'nun yönetimi Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan 11 kişiden ibaret yayın kuruluna devredilmekteydi. Bu karar, artık televizyonun eski Sovyet tarzı ile değil, yeni kurallar çerçevesinde yönetilmesine olanak sağlamaktaydı (Alizade ve Muharremli, 2006: 106-107).

AzTV'de programların boyutu artırılarak eski klişe, şablon ve monoton yayınlardan kaçınılmaya ve yeni çağdaş içerikte programlar hazırlanmaya başlandı. Daha ilk dönemde dikkat çeken yeniliklerden biri çok uzun yıllar Azerbaycan televizyonculuğuna egemen olmuş spiker enstitüsünün iptali idi. Avrupa standartlarında televizyon oluşturulması arzusu ile eski geleneksel yayıncılık anlayışının değişmesi, özellikle yönetmenlik işinin canlanması, monoton programların yerini analiz programlarının alışı, yeni sunucu ve araştırmacı gazetecilerin ortaya çıkışı (Muharremov, 1996: 128-129) gibi gelişmeler yeni ve bağımsız bir AzTV'nin oluşumunu hızlandırmaktaydı. Sovyet döneminde eyalet

statüsünde olan AzTV, yeni dönemde bağımsız bir ülkeyi temsil etmeye başladı ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı, ülkenin dünyaya uyum sağlaması, yeni devlet yapılanması vs. gibi meseleler programlarının temel konularını oluşturdu (Muharremli, 2005: 38). 1996 yılından itibaren Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Programları Şirketi'nin başkanlığını yapmış Nizami Hudiyev, bu yıldan itibaren dört yıllık devlet yayıncılığının faaliyet yönünü değerlendirirken, yayın politikasının Türkçülük-Azerbaycancılık ideolojisi temelinde oluşturulduğunu ve bu anlamda bağımsızlık, özgürlük, istiklal tefekkürünün sağlam tanıtımına, kitleselleşmesine hizmet etmek (2002: 166) olduğunu belirtmektedir.

Bağımsızlığa geçişten sonra genel olarak Azerbaycan toplumunda demokratikleşme eğilimleri kendini göstermeye başladı. Ülkede ister devlet televizyonunun, isterse de sonradan ortaya çıkan özel televizyonların serbestliğe, iletişim özgürlüğüne önem vermeye başladıkları da seziliyordu. Bu anlamda iletişim bilimci ve televizyoncu Gulu Muharremli'nin teşebbüsü ile 1993 senesinde Azerbaycan devlet televizyonunda yayınlanmaya başlayan “7 Gün” enformasyon programı kayda değerdir. 1998 yılına kadar yayınlanan 7 Gün programı yenilikçi oluşuyla, çağdaşlığıyla, ülkenin toplumsal ve siyasi olaylarını objektif ve tarafsız değerlendirmesiyle, toplumsal öneme sahip enformasyon programı olarak akıllarda kalmıştır (Alibeyli, 2005: 80). 1998 yılından itibaren “7 Gün” programı “Hafta” Analitik programı (analize dayalı, çözümlemeli) olarak değiştirilmiştir. “Hafta” enformasyon programı haftalık olarak günümüze kadar yayını devlet televizyonunda sürdürmektedir.

Devlet televizyonunda enformasyon ağırlıklı programlardan biri de 14 Ağustos 1995 yılında sabah kuşağında canlı yayınlanmaya başlayan müzik ve enformasyonun harmanlandığı “Seher” programıdır. “Seher”den önce ise bağımsızlık kazanıldıktan sonra oluşan boşluğu doldurmak maksadıyla aynı kategoride 1992 yılında yayınına başlayan “Sabahımız Heyir (Günaydın)” programı potansiyel izleyici kitlesi yakalayamamış ve bir yıl sonra yayından kaldırılmıştır (Alibeyli, 2005: 47). Bu anlamda oluşan boşluğu ise “Seher” programı doldurmuş ve günümüze kadar AzTV’de yayınlanan bu müzikli enformasyon programı hem içerik zenginliğine, hem de izleyici potansiyeline göre bütün programlardan başarı ile seçilmekte ve hatta

sonradan ortaya çıkan özel televizyonlardaki yeni sabah kuşağı programları da “Seher”le yarışamayacak kadar zayıf kalmaktadırlar. Bunu ülke televizyonlarının sabah kuşağı programları arasında yapılan izlenme rekorları da doğrulamaktadır. İzleyiciler arasında yapılan anket sonuçlarına göre AzTV birinci gelmiş, onu diğer özel televizyonlar ANS, Space, Azat Azerbaycan ve Lider takip etmiştir (Guliyev, 2004: 164). Hiç rastlantı değildir ki, Azerbaycan’ın önde gelen akademisyenlerinden Bekir Nebiyev, bir röportajında “Bu programda hem enformasyon bolluğu, hem de renklilik var” (Metleboğlu, 2007: 76) diyerek hakkında yorum yaptığı “Seher” programının kalitesinden bahsederek en çok izlediği televizyon programının bu program olduğunu belirtmiştir.

1990’lı yılların ortalarında toplumsal yeniliklerin ve demokratik ilkelerin genişlemesine rağmen, devlet tarafından desteklenen AzTV’nin programlarının çoğunluğu tanıtım – propaganda özellikleri taşımakta ve yayınlarda siyasi plüralizm dikkate alınmamaktadır. Bunun sebepleri ise eski düzenden çıkmanın zorlukları ve yeni bakış açısını gereğince sahiplenememektir. İzleyici beğenisini toplamış canlı ve toplumsal programların daha sonralar ortadan kalkması da üzüntüyle karşılanmıştır. “Haberler” programının sunulmasında eksiklikler gözlemlenmekte ve haberler tarafsızlıktan, bütünsellikten uzak kalmaktadır. Haber bültenlerinde resmi konuşmalara aşırı yer verilmesi “Haberler” programını olumsuz etkileyen faktörlerdendir (Muharremov, 1996: 135). 1995 yılının sonlarına doğru, Rusya’nın Azerbaycan’ı kendi yayın uydusundan çıkarması 370 binlik Nahçıvan nüfusunun bölgede izlenilen tek ulusal televizyon olan AzTV’nin yayınlarını izlemekten alıkoymuştur. Çünkü Türkiye’ye sadece 11 km sınırı olan ve geri kalan sınırının İran ve Ermenistan’la kaplı olduğu Azerbaycan’a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin ülke ile karasal bir bağı bulunmamaktadır. Bu durumda oluşan enformasyon ablukasından çıkması için Nahçıvan halkının en azından haberlerden mahrum bırakmamak adına AzTV “Haberler” programının günlük bandını bölgeye göndererek bir sonraki gün yerli televizyonda yayınlanması sağlanmış ve bu çözüm yolu bir hayli sürmüştür. Nahçıvan’ın içinde bulunduğu bu yetersizlik 1996 yılında Azerbaycan’ın Türkiye uydusuna bağlanması ile son bulmuştur (Hudiyev, 2002: 225-226).

Yeni dönemde özel televizyonların ortaya çıkmasıyla rekabet havası oluşmuş ve böylece ülke televizyonculuğunun tek sahibi AzTV kendine çekidüzen vermeye başlamıştır.

1997 yılında ilk defa devlet televizyonunda çok bölümlü dizilerin yayınlandığı ve daha 1996-2000 yılları arasında 700 adet yabancı filmlerin alınıp televizyonun “Sinema programları” bölümüne verildiği (Hudiyev, 2002: 216) ve o dönem için 15 saatlik yayın süresinin yaklaşık yarısının eğlence programlarından oluştuğu (Hudiyev, 2002: 209) belirtilmektedir. Bu tarihten önce 1993'te ise Azerbaycan televizyonunda yayınlanan ve popülerleşen “İtkin (Kayıp) Gelin” dizisi çok basit tarzda çekilmiş olsa da Azerbaycan'ın ilk milli dizisi olarak tarihe geçmiştir (Alibeyli, 2006: 10). Diğer bir kaynakta ise, bu dizinin ilk olarak Azerbaycan'ın ilk özel televizyon kanalı olan BMTİ'de (Bilim Maarif Tahsil ve İnkışaf) ortaya çıktığı ve dizinin ilk 5-6 bölümünün bu kanalda yayınlandığı (Guliyev, 2004: 219) belirtilmektedir.

1998 yılının Şubatı'nda AzTV'de Uluslararası Programlar bölümü açılmıştır ki, buradaki asıl maksat yabancı ülkelerin televizyonları ile program alış verişidir. Bu anlamda bir müddet Türkiye'nin TGRT kanalı ile Türkiye'ye ve dünyaya yayınlanan “Azerbaycan Bugün” programı örnek gösterilebilir. Bunun dışında Kanada'nın 3 farklı kentinde, Almanya'nın 7 farklı kentinde ve İsveç'in Malmo kentinde yerli televizyon kanalları ile Azerbaycan hakkında Azerbaycan dilinde programlar yayınlanmış ve programları Uluslararası Programlar bölümünün ekibi hazırlamıştır (Hudiyev, 2002: 171-172).

Günümüzde AzTV maddi ve teknik olanaklarına göre Kafkasya bölgesinin en gelişmiş yayın ağlarından sayılmaktadır. 2003 yılının Ocak ayından itibaren yayınına 24 saate çıkartan AzTV (Muharremli, 2005: 38), İnternet vasıtasıyla bütün dünyaya, Türksat 1C ve SeSat uydu aracılığıyla Türkiye de dâhil, Avrupa ülkelerine, Asya kıtasının birçok ülkesine yayınlarını ulaştırmaktadır. 2004 yılından itibaren alınan seyyar uydu vericisi ile ülkenin istenilen noktasından yayınlarını canlı aktarabilen AzTV, 16 Ağustos 2006 yılından itibaren ise Hotbird ve İntelsat Americas uyduları ile Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yayınlarını ulaştırmaktadır (“4 Uyduyla...”, 2007: 19). Bugün Azerbaycan, kendi uydusunun hazırlığı içerisinde.

En son 23 Nisan 2005’de Cumhurbaşkanının fermanı ile Azerbaycan Televizyonu’nun statüsü değiştirilerek (devlet radyosu ile birlikte) Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Programları Anonim (halka açık olmayan anonim) Şirketi olmuştur (Murat, 2007: 18). Halen aynı adla da faaliyetini devam ettirmektedir.

AzTV’nin en çok izlenen programlarından olan “Haberler” bülteni, resmi enformasyon bülteni olarak da nitelendirilmektedir. Bu programda devlet ve yönetim işleri ile ilgili resmi haberler ağırlık taşımaktadır. Cumhurbaşkanı’nın, Milli Meclis’in aldığı kararlar, resmi yazışmalar, iç ve dış siyaset gibi resmi gelişmeler bu haber bülteninin ilk sıralarında gelmektedir. Bunları ise ülkede ekonomik gelişmeler, yeni yapılanmalar, yurt dışından haberler, toplumsal konular vs. izlemektedir.

“Haberler” ana haber bülteninin yayın süresi 30 dakika olarak belirlense de, bu süre her gün 1 saate kadar uzatılmaktadır. Uzun resmi toplantılardan aktarılan röportajlar, konuşmalar AzTV’de habercilik anlayışına gölge düşürmektedir. Hatta Sovyet döneminde ideolojik aygıtı dönüşen televizyon bu kadar formalizme ve tekrara yol vermemekteydi.” diye yazan Guliyev (2004: 130-131), özel televizyonlarla devlet televizyonunu karşılaştırarak, AzTV’nin enformasyon programlarının özel televizyon kanallarının haber bültenlerinden açıkça geri kaldığı görüşünü (2004: 131) de dile getirmektedir. Bir diğer kaynakta ise, Azerbaycan’ın ilk televizyon kanalı olan AzTV’nin “Haberler” servisi ile Rusya’nın devlet televizyonu RTR’nin haber servisi karşılaştırılarak eski standartlarda kalmayan ve çağdaş habercilik anlayışına çabucak geçiş yapan ve böylece ipi göğüsleyen RTR’nin aksine AzTV’nin bu konuda geç kaldığı belirtilmekte ve bugüne kadar “Haberler” programı eskiden yayınlanan “Günün Ekranı” haberler programından kalma alışkanlıklarını bırakamadığından dolayı habercilikte zayıf kaldığı (Alibeyli, 2006: 19) doğrultusunda yorum getirilmektedir. Örneğin, 1992 yılında Azerbaycan Milli Meclisi binasının 16. katında çıkan yangın aynı gün içerisinde Türkiye ve Rusya’nın birçok televizyon kanallarının haber bültenlerinde duyurulmuş, AzTV’nin binası ile Milli Meclis’in binası yüz yüze olduğu halde bu yangın haberi bir gün sonra AzTV izleyicilerine sunulmuştur. Bir başka örnekte ise, 2001 yılının 11 Eylül’ünde gerçekleşen New York’ta ikiz kulelerine yapılan terör olayını AzTV o günün

akşamında “Haberler” programının yalnızca 33. dakikasında ekranlara getirmiştir (Memmedli, 1996: 430-431). Sayısını arttırabileceğimiz bu tür örnekler AzTV'nin habercilikte etkin olamayışını ve bu anlamda rakiplerinden geride kaldığını göstermektedir.

Daha 1980'lerin sonunda eski Sovyetler Birliği'nde teknik olanaklar bakımından 4. sırada yer alan Azerbaycan Televizyonu, 2006'dan itibaren teknik olarak yüksek çözünürlüklü rakamsal yayıncılığa (ilk olarak “Haberler” bülteninin yayını için DVCAM biçimine) (Daraferin, Ocak 2007: 25) ve günümüzün talebi gereği BETECAM-SP formatından çağdaş rakamsal teknolojiye-MPEG IMX formatına (Daraferin, Ağustos 2007: 25) geçmiştir. Bu ve bunun gibi teknik altyapı bakımından yenileştirme çalışmaları günümüzde de sürdürülmektedir. Ama bu teknik gelişmelerin aynı kuruma bağlı faaliyet gösteren Azerbaycan Radyosu için söylenmesi daha erkendir.

Günümüzde toplam 1600 çalışanı olan AzTV'nin yeni genel müdürü Alişanov'un belirttiğine göre, maliye olanakları arttırıldıktan sonra yayının %20-25'ni yapımçı şirketlerin üretimlerine ayrılacaktır (Allahverdiyeva, 2007: 11).

Ayrıca, Azerbaycan Devlet Radyo ve Televizyon Kurumu'na bağlı olarak son yıllarda arka-arkaya yayınlarına başlayan İdman Azerbaycan TV ve Medeniyet TV de AzTV çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. İdman Azerbaycan TV'nin yayınları ülke içi ve dışından spor haberleri ve ağırlıklı olarak spor programlarından oluşmaktadır. Medeniyet TV ise, özellikle kültürel ağırlıklı haber bültenleri ve farklı programlarla diğerlerinden seçilmeye çalışsa da, yayınlarında şimdilik kısmen yerli ve ağırlıklı olarak çeşitli yabancı filmlerin çokluğu göze çarpmaktadır. Adı geçen her iki yeni devlet televizyon kanalı daha yolun başında oldukları için günümüzde program çeşitliliği ve birtakım yenilikler yapmaya çalışarak izleyici kitlesi toplama gayreti içerisindedir.

Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi, Azerbaycan'ın en köklü televizyonu olan AzTV, 20 yılı aşkın bağımsız faaliyet sürdürse de, bir takım yeniliklerin ve başarılı programların (ör: “Seher” müzikli enformasyon programı) dışında özellikle habercilik işlevinde eksiklikler yaşamakta ve genel olarak günümüz Azerbaycan'ının

televizyonculuğunda özel televizyonlardan geri kalmaktadır. Bu da eski Sovyet güdümünde ve o ideolojide uzun süre yayıncılık hayatı sürmekten ve bu kurumda eski yönetim anlayışının hala tam olarak kaybolmadığından kaynaklanmaktadır.

2. Azerbaycan'da Kamu Yayıncılığının Temsilcisi: İçtimai TV ve Radyosu

İster Sovyetler Birliği döneminde, isterse de bağımsızlık kazanıldıktan sonraki yılların yasal boşluğundaki yeni dönemde Azerbaycan'da özgür medya, özgür iletişim anlayışı hep askıya alınmış, toplum, kendisine hizmet edecek, kendi sesini duyurabilecek kamu işlevini yerine getiren ve gerçek gazetecilik ve yayıncılık anlayışı sergileyen iletişim araçlarından hep mahrum bırakılmıştır.

Uzun yıllardan beri Azerbaycan izleyicisinin istediğini ne devlet ne de özel televizyon yayınlarından alamadığını belirten Muharremli (2003: 144), “Bu yüzden de ekranlarda özgür ve objektif enformasyonun, keza edepli ve entelektüel tartışmaların tadına vardıkça bizim izleyici toplumsal televizyonun önemini daha çok kavramaktadır.” diye özetleyerek toplumsal yayıncılığın gerekliliğinden bahsetmektedir.

Ülkede kamu yayıncılığının oluşturulması ve toplumsal demokratikleşme sürecinin geliştirilmesi adına Avrupa Konseyi'nin talebi gereği (Muharremli, 2003: 133) başlatılan altyapı çalışmalarının sonucunda kurulan İçtimai (Toplumsal) Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi, 29 Ağustos 2005 yılında faaliyete başlamıştır.

“Azerbaycan gerçeklerinin, Azerbaycan halkının tarihinin, milli mücadelesinin, halkın ölmez müziğinin, edebiyatının, onun büyük ananesinin bu toplumsal televizyon ve radyodan daha açık gösterileceği ve duyurulacağı inamla ifade edilmektedir” (Alizade ve Muharremli, 2006: 65-66). Bu sözler genel olarak yeni kurulan bir kurumun, İçtimai Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi'nin adına söylenmekteydi.

Avrupa Konseyi'ne üyeliğin bir şartı gereği Azerbaycan'da kamu yayıncılığının (toplumsal yayıncılık) oluşturulması konusunda tartışmalar yaklaşık dört yıl sürmüştür. Bu tartışmalardan biri ve en önemlisi de Azerbaycan'da planlanan kamu yayıncılığı modeli konusunda yaşanmıştır. İlk başlarda Fransa ve Rusya

modeli öngörülse de, kabul görmemiş, ardından Almanya modeli tartışılmış ve bu da çeşitli sebeplere göre cazip gelmemiştir. Tartışmalar sonucunda kamu yayıncılığı konusunda devletin desteklediği ve yayınlarının bağımsız Yayın Kurulu tarafından yönetildiği Hollanda modeli kabul edilmiştir (Muharremli, 2003: 147).

Nihayet 9 Ocak 2004 yılında “Toplumsal Televizyon ve Radyo Yayınları Hakkında” Kanun Parlamento’dan geçmiş, ama aynı yılın mart ayında Cumhurbaşkanı tarafından veto (Azerbaycan tarihinde ilk veto) edilmiştir. Bazı düzeltmeler sonrasında içeriği yeniden oluşturulan bu kanun 9 Kasım 2004 tarihinde resmen kabul edilmiştir (Azerbaycan’da Enformasyon..., 2005: 20-21). Bu kanunla aynı zamanda İçtimai TV ve Radyosu’nun yayınlarını denetleyecek İçtimai TV ve Radyo Yayın Kurulu da oluşturulmuş ve bu kurul İçtimai Televizyon’un yayına geçtiği günden itibaren faaliyetine başlamıştır.

Bu gelişmeler sonucunda 29 Ağustos 2005’ten itibaren yayınına başlayan İçtimai Televizyon (İTV) ülkede umut doğurmuştur (Alizade ve Muharremli, 2006: 116). Bu umut ne zamandan beri demokratik, seviyeli, kaliteli ve gerçek kamu yayıncılığı hasretini çekmiş bir halkın umududur aslında. Bu umudun gerçek hayata geçip geçmeyeceğini ise bu kurumun bundan sonraki yayın hayatı gösterecektir. Bu kanal, Azerbaycan haberciliği alanında sözünü “Carçı” haber programı ile söylemeye çalışmaktadır. Ayrıca haber programlarında dış haberlere ağırlık veren dört ulusal televizyon istasyonlarından biri olan İTV’nin ilk yayın ayı içerisinde (1 Eylül – 30 Eylül 2005) haber programlarında dış haber oranının %30,6 olduğu belirtilmektedir (<http://www.najafovfund.org>). Necef Necefov Fon’u tarafından İTV ile ilgili yapılan bu araştırmanın Haziran 2006 yılını kapsayan döneminde ana ve ara haber bültenlerinde yayınlanan haber sayımının sonuçlarına göre toplam haberlerin %25,9’unun dış haberlerden oluştuğu ortaya çıkmıştır. Yine aynı kurumun araştırmaları 2006 Temmuz ayı içerisinde İTV’de yayınlanan haberlerin %39,4’ünün, Eylül 2006 döneminde ise %34,7’sinin dış haberlerden oluştuğunu ortaya koymaktadır (<http://www.najafovfund.org>). Bu verilerden de görüldüğü gibi, Azerbaycan televizyonlarını bir bakıma temsilen İTV’nin haber programlarında dış haberler azımsanmayacak kadar yer tutmaktadır.

Bir röportajında İTV'nin bir aylık yayın faaliyetini değerlendiren iletişim bilimci Gulu Muharremli, bu kurumun yayına başlamasını toplum için önemli bir adım olarak vurgulasa da, özellikle kurum çalışanlarının bu kamu yayıncılığı anlayışından haberdar bile olmadığını belirterek yayın politikasının doğru ve açık belirlenmediğini ve televizyonun haber bülteni Carcı'nın da habercilikte çok zayıf kalarak ülkenin haber manzarasını yansıtamadığını (Knyazgızı, 2005: 4) vurgulamaktadır.

İçtimai Radyo (90.00 FM), İçtimai TV'nin yayın hayatına başladığı 29 Ağustos 2005 tarihinden yaklaşık 4 ayı aşkın bir süre sonra, 10 Ocak 2006 yılında yayınına başlamıştır.

Bugüne kadar genel yayın politikası incelendiğinde ve bütün içerikler analiz edildiğinde görülen o ki, İçtimai Radyo-TV'nin her ne kadar adı içtimai (toplumsal) olsa da, gerçekte daha kamu yayıncılığının bütün özelliklerini ve kurallarını taşımamakta ve bu konuda eksiklikler açıkça görülmektedir.

Sonuç

Geçen yüzyılın sonlarına doğru, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben dünya yeni bir düzen arayışı içerisine girdi. Özellikle Sovyet rejiminden çıkan ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kendilerini kapalı sistemin dışında tamamen yeni değerler çerçevesinde dünyayla entegrasyon süreci içerisinde buldular.

Bu ülkelerden biri olan Azerbaycan'da Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar her alanda olduğu gibi, kitle iletişimi alanında da merkeze dayalı, rejim yanlısı ve tek ideolojiye hizmet anlayışı çerçevesinde faaliyet organizasyonlarını düzenleyen devlet tekelindeki medya kurumları, 1990'lı yıllardan günümüze kadar bağımsız Azerbaycan'ın resmi devlet medya organları olarak yayınlarını sürdürmektedirler.

Azerbaycan'ın görsel-işitsel yayıncılığında, eski monoton, resmîyetçi ve sıkıcı unsurlardan uzak kalınmaya çalışılarak çağa ayak uydurma gayreti içerisinde yeni değer ve alışkanlıklarla yönünü belirleyen devlet sektörü teker teker ortaya çıkan özel medya kurumlarıyla da rekabet etmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda devlet tarafından maliyeleşen Azerbaycan Devlet Radyo ve Televizyon Kurumu hem radyo, hem de televizyon (AzTV) yayınları ile kendine çeki-düzen vermeye

çalışmıştır. Bu kurum bugün de bağımsız Azerbaycan'ın en köklü yayıncılık kurumu olarak değişim ve yenileşme sürecini yaşamaktadır. Yönetiminde gelişen birtakım yeniliklere rağmen devlet denetimindeki radyo ve televizyon yayınlarında Sovyet döneminden kalma alışkanlıkların halen de devam ettiği bilim çevreleri tarafından vurgulanmaktadır.

Azerbaycan devlet radyosu 1926 yılından başlayarak 1990'a kadar SSCB'nin merkez yönetimine bağlı, rejimin elinde bir propaganda ve yönlendirme aracı olarak kullanılmış, özellikle bu konuda devlet radyosunun uluslararası yayınları (Azerbaycan Uluslararası Radyosu) Sovyet ideolojisinin ve Moskova siyasi söylemlerinin yurt dışındaki hedef kitleleri etkileme açısından önem taşımıştır. 1990'lı yıllardan sonraki bağımsızlık döneminde AUR da dahil, devlet radyosu yayın politikasını değiştirerek ve program çeşitliliğini artırarak yenilense de, bilim adamları, yazar ve gazeteciler bu radyo yayınlarından Sovyet döneminden kalma alışkanlıkların günümüzde bile tam kaybolmadığı konusunda hemfikirdirler.

Azerbaycan'da Avrupa Konseyi'nin üyelik şartı gereği Hollanda modeli örnek alınarak kurulan ve devlet tarafından maliyeleşen, kamu yayıncılığının temsilcisi İçtimai Televizyon (İTV) ve İçtimai Radyo için de durum bazı ayrıntıların dışında o kadar da farklı değildir. 2005 yılından itibaren hem radyo, hem de televizyon yayınlarını başlatan İçtimai Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi çeşitli canlı yayınlar ve kısmen daha tarafsız tartışma programları yayınlarken devlet radyo ve televizyonundan belli ölçüde seçilmekte ve özellikle Azerbaycan'ın 2008 yılından itibaren katıldığı Eurovision şarkı yarışmasında resmi yayın organı olarak İTV'nin bugüne kadar ülkeyi temsil etmesi bu kurumun yayınlarına farklı bir ivme kazandırmaktadır.

Genel olarak her iki televizyon kurumu (AzTV ve İTV) teknik konuda çağdaş olanaklara sahip olsa da yayınlarında tekdüzelilik, resmiyetçilik halen kendini göstermekte, yayın içeriklerinin hedef kitle nazarında özel sektörün çekiciliğinden geride kaldığı kanısı üstünlük taşımaktadır.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan'da görsel-işitsel yayıncılığın devlet ve kamu sektörü her ne kadar haber programlarının hazırlanma ve sunum

tarzlarında ve çeşitli programlarında içeriksel yeniliklere yönelerek çağdaş yayıncılık anlayışı ile yayınlarını düzenleseler de izleyici kitlesi ve reyting bakımından özel sektörden geri kalmaktadır. Facemark.az internet sayısının “Azerbaycan televizyon kanallarının reytingi” başlığı altında yaptığı online anket uygulamasında çıkan sonuçlar fikrimizi destekler niteliktedir. Şöyle ki, ankette oy kullanan 16938 kişiden yalnızca %2,45'i AzTV'yi, %1,35'i ise İçtimai TV'yi izlediklerini belirtmişlerdir. Anketten çıkan sonuca göre ilk üçü paylaşan özel televizyon kanallarının izlenme oranları şöyledir: Azad Azerbaycan TV - %30,1; ANS TV - %15,6; Hazar TV – %9,02 (<http://facemark.az>, 2012).

KAYNAKÇA

- AHMETLİ, Nasir (2004). Dışa Yönelik Siyasi Propaganda Sisteminde Kitle İletişim Araçları, Bakü: Bakü Üniversitesi Yayınları.
- ALİBEYLİ, Elçin (2005). Azerbaycan Televizyonu, Bakü: MBM Yayınları.
- ALİBEYLİ, Elçin (2006). “Televizyonun Medeniyet Sisteminde Yeri”, Medeni Maarif Dergisi, 5 (183), 10.
- ALİZADE, M. Yalçın ve MUHARREMLİ M. Gulu (2006). Azerbaycan Efiri (Yayını), Tarih ve Çağdaşlık, Bakü: Nurlan Yayınları.
- ALLAHVERDİYEVA, H. (2007). “İlkin Sonuçlar AzTV’de Doğru Yol Seçildiğini Gösterdi”, TV Plyus Dergisi, 5, s.11.
- DARAFERİN, Rahim (2007). “Azerbaycan Televizyonculuğunda İlk Rakamsal Formatlı Yayın”, TV Plyus Dergisi, 1, s.25.
- DARAFERİN, Rahim (2007). “Azerbaycan Televizyonu Teknik Bakımdan Oldukça Modernleşmektedir”, TV Plyus Dergisi, 9, s.21.
- GULİYEV, Elşad (2004). Televizyon: Kuramsal, Gelişim Eğilimleri, Bakü: Şark-Garp Yayınları.
- HUDİYEV, Nizami (2002). Radyo, Televizyon ve Edebi Dil, Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyatı Yayınları.

- KNYAZGIZI, Gültekin (2005). “İTV'nin Seviyesi Şimdilik Çok Aşağıdır”, Azatlık Gazetesi, 4.
- MEMMEDLİ, Cihangir (1996). “Yaslandığımız Dayanaklar”, Edebiyat Gazetesi, 1 (2973), s.430-431.
- METLEBOĞLU, Vüsal (2007), “Bilim Adamlarımız Ülkemizde Televizyonların Faaliyetini Nasıl Değerlendiriyorlar”, TV Plyus Dergisi, 8, s.76.
- MUHARREMLİ, Gulu (2005). Televizyon Gazeteciliğinin Temelleri, Bakü: Bakü Üniversitesi Yayınları.
- MUHARREMLİ, Gulu (2003). İçtimai Televizyon, Prensipler, Gerçekler, Perspektifler, Bakü: BaküNeşr Yayınları.
- MUHARREMOV, Gulu (1999). Radyo Dalgalarında, Bakü: Azerbaycan Devlet Yayınları.
- MUHARREMOV, Gulu (1996). Televizyon Hakkında Etütler, Bakü: Azerbaycan Devlet Yayınları.
- MURAT, (Haz.) (2007). “80 ve 50 Yıl Önceki ‘Konuşuyor ve Gösteriyor Bakü’ Realitesi”, TV Plyus Dergisi, 1, s.18.
- SOLMAZ, Hatıra (2007). “Bizim Radyo”, TV Plyus Dergisi, 1, s.55.
- VELİYEV, Mehman (2007). “Uluslararası Radyonun Dünya Azerbaycanlılarının Teşkilatlanmasında Rolü”, Ekran Efir Gazetesi, 33 (2608), 12.
- IATB, (2005). Azerbaycan'da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi, Bakü: İnternyus Azerbaycan Toplumsal Birliği Yayınları.
- “4 Uyduyla Avrupa, Asya ve Amerika'da” (2007), TV Plyus Dergisi, 1, s.19.
- NAJAFOVFUND (2005), “Necef Necefov Fon'u ‘İçtimai Televizyon Araştırması’ Projesinin 1 Eylül – 30 Eylül 2005 Yılı Döneminin Sonuçları”, <http://www.najafovfund.org/>, Erişim Tarihi: 24. 11. 2007.
- NAJAFOVFUND (2006), “İçtimai Televizyon Araştırması Projesinin 1 Eylül-30 Eylül 2006 Yılı Döneminin Sonuçları”, <http://www.najafovfund.org/>, Erişim Tarihi: 24. 11. 2007.

FACEMARK (2012), “Azerbaycan Televizyon Kanallarının Reytingi”, FMR Anket,
<http://www.facemark.az/>, Erişim tarihi: 23.01.2015.